

BENDRINIS INTELEKTAS IR PASIPRIEŠINIMAS KAPITALUI SOCIALIZUOTO DARBO EPOCHOJE

Kasparas Pocius

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105
Tel. (8 5) 275 2857

Santrauka. *Daugiau nei prieš pusantro šimtmečio Karlo Marxo sukurtas „Fragmentas apie mašinas“ ir šiaandien tebėra įvairių filosofų, socialinių teoretikų ir socialinių judėjimų svarstymų objektas. Kaip šiaandien interpretuoti Marxo tekstą? Kokie prieštaravimai ir gamybinės jėgos iškyla šiaandien, dominuojant postindustrinei informacijos ir paslaugų gamybai? Kaip kintant gamybiniams santykiams kinta dirbančiųjų subjektyvumas? Ar šiaandien galima kalbėti apie visuotinį intelektą kaip apie gyvosios ir negyvosios darbo jėgos sąjungą, galinčią iš principo pakeisti kapitalizmą? Į šiuos klausimus bandysime atsakyti susiedami Marxo „Fragmentą“ ir šiuolaikinių socialinių judėjimų teoretikų tekstus, kurie aktualizuoja Marxo idėjas socialinių tinklų, kūrybinių industrijų ir paslaugų dominavimo epochoje.*

Pagrindiniai žodžiai: *formalus įtraukimas, realus įtraukimas, daugybė, socialinis fabrikas, subjektyvumas*

Šiame straipsnyje remiantis tradicine ir šiuolaikine (nuo septintojo dešimtmečio besiklostančia) marksistine tradicija bus siekiama aptarti slinkties kapitalo ir darbo santykiuose, iškeliant dirbančiųjų subjektyvumo problemą, bandant teoriškai aptarti su darbo sąlygų kitimu susijusius pokyčius jų savivokoje ir nuo šių pokyčių neatsiejamas (galimas) jų pasipriešinimo strategijas. Aptariamos paties Karlo Marxo įžvalgos apie darbo ir kapitalo santykius, jos papildomos šiuolaikinių marksistų – Italijos autonomistų judėjimo teoretikų (Antonio Negri, Paolo Virno, Franco Berardi – Bifo ir kt.) įžvalgomis. Pastaraisiais dešimtmečiais ši teorija tapo itin populiari visame pasaulyje, Lietuvoje ji buvo aptarta Audronės Žukauskaitės (2011) ir Vytauto Rubavičiaus (2010) veikaluose.

Visgi šiame straipsnyje formuluojamos problemos skiriasi nuo abiejų minėtų teoretikų aptartų klausimų. Pirmoji šių autorių savo darbuose gilinaisi į biopolitikos kontekstą ir vertina autonomijos teoretikų postuluojamą strategijas kaip bandymus spręsti biopolitines problemas. Antrajam fordizmo ir postfordizmo perskyra padeda aptarti skirtumus objektyviame kapitalo plėtros procese. Šiame straipsnyje stengiamasi formuluoti tokią teorinę perspektyvą, kuri leistų iš vidaus stebėti dirbančiųjų kovos strategijas. Tokiai teorinei prieigai, kaip manoma, svarbi savivokos sąvoka – ją norėta atsieti nuo sąmoningumo kaip iš išorės (intelektualų ar judėjimo vadovų) formuojamo veiksnio ir susieti su tam tikroje situacijoje slypinčiomis galimybėmis ir strategijomis.

Karlas Marxas – apie darbo jėgos subjektyvumą ir jo kitimą gamybinės pramonės epochoje

Karlo Marxo *Politinės ekonomijos kritikos apybraiža* iki XX a. pabaigos buvo žymiausio ir svarbiausio laikomo jo veikalas – *Kapitalo* – šešėlyje. Istorinio ir dialektinio materializmo tyrinėtojai bei ortodoksiniai marksistai *Apybraižą* laikė tiesiog *Kapitalo* juodraščiu. Tačiau per pastaruosius dešimtmečius išryškėjo kitoks požiūris. Tokie tyrinėtojai, kaip tolesniuose skyriuose minimas Antonio Negri, mano, kad *Apybraiža* kokybiškai skiriasi nuo mokslinio marksizmo pagrindu tapusio *Kapitalo*, kuriame pretenduojama į objektyvių ekonominio materializmo dėsnių kūrimą. *Apybraižoje* Marxas pasirodo ne tik kaip mokslininkas, bet ir kaip revoliucionierius praktikas, kurio užduotis – pagrįsti tuo metu iškilusios darbininkų klasės subjektyvumą, leisiantį jai priešintis kapitalistiniam išnaudojimui. Kaip sako tokie tyrinėtojai, „skaitant“ tiek *Apybraižą*, tiek *Kapitalą* negalima interpretuoti šių veikalų vien tik filosofijos ar politinės ekonomijos diskursuose. Tiek *Apybraiža*, tiek *Kapitalas* yra pirmiausia politiniai tekstai, juose atsispindi tam tikros kovos prieš išnaudojimą praktikos ir keliamas klausimas, kaip įmanoma pasipriešinimo kapitalizmui politika. Vienu esminių klausimų Marxui tampa klasinis dirbančiųjų subjektyvumas, kurio paradigmę kaitą nagrinėdami šiuolaikiniai teoretikai Antonio Negri, Paolo Virno, Franco Berardi – Bifo ir kiti kartu aktualizuoja ir kvestionuoja paties Marxo kurtas sampratas. Šis straipsnis skirtas būtent dirbančiųjų subjektyvumo kaitos teorijoms: laikomasi nuostatos, kad dirbančiųjų savivokos kitimas turi sietis su

naujomis pasipriešinimo kapitalui ir jo dominavimą palaikančioms institucijoms strategijomis.

Bene daugiausia interpretacijų sulaukė *Apybraižoje* pateikiamas vadinamasis „Fragmentas apie mašinas“. Jame Marxas iškelia mintį, kad evoliucionuojant kapitalizmui darbo priemonės ilgainiui tampa nebe dirbančio žmogaus valdomu instrumentu, bet fiksuotu kapitalu, tai yra jos pajungiamos vertės gamybos mechanizmui. Šio proceso kulminacija yra automatinės mašinų sistemos atsiradimas. Marxas mašinų galią įsivaizdavo kaip *automaton* – mechaninį organizmą, kurį sudaro aibė mechaninių ir intelektinių organų ir kuriam būdinga savieiga; dirbantieji tėra sąmoningos tokio mechanizmo jungtys, sraigteliai (plg.: Marx 1993: 692). Marxas teigia, jog tokioje sistemoje vartojamoji (darbo) vertė pajungiama paties kapitalo poreikiams: darbo priemonė, anksčiau buvusi tiesiogine gamintojo nuosavybe, virsta paties kapitalo primesta ir jo interesus atitinkančia priemone. Mašina nėra individualaus dirbančiojo darbo priemonė. Ši priemonė skirta nebe tam, kad ją naudodamas dirbantysis perkeltų savo veiklą į produktą; priešingai, jis tampa gamybos sraigteliu, leidžiančiu mašinai apdoroti žaliavą, prižiūrinčiu jos darbą ir saugančiu ją nuo gedimų (ibid.: 692). Mašina šalia dirbančiojo iškyla tarsi jam lygus ir jį iš darbo proceso pašalinti besikėsinantį organizmas, pasižymintis „virtuoziškais“ darbo įgūdžiais, turintis technologijos mokslų programuojamą „sielą“ bei, kaip ir darbininkas, pasižymintis vartojimo (kuro) reikmėmis. Kaip teigia Marxas, „dirbančiojo veikla, paversta gryna veiklos abstrakcija, yra nulemiama ir visokeriopaipai reguliuojama mašinų ju-

dėjimo, o ne atvirškščiai“ [ne darbo jėgos veikla kontroliuoja mašinas] (ibid.: 693).

Abstrakcijos, arba abstrakčiojo darbo, samprata Marxui reiškia ne tik kapitalo galimybę organizuoti ir reguliuoti gamybos procesą, bet ir XIX a. vykusį perėjimą nuo profesionalaus prie masinio gamybos proceso, kai profesionalaus dirbančiojo vykdoma darbo instrumentų ir paties gamybos proceso kontrolė pakeičiama masine gamyba, kurioje kapitalas stengiasi sumažinti darbo jėgos vertę, sumažinti jos darbo įgūdžių svarbą ir kartu didinti produktyvumą, tikėdamasis didesnės pridėtinės vertės. Mašinomis darbas objektyvuojamas – pajungiamas kapitalo kontrolei ir susvetiminamas su dirbančiuoju. Pereinant iš profesionaliosios gamybos epochos į masinės mašininės gamybos epochą ne tik sumenkėja paskiro dirbančiojo savivertė – visa dirbančiųjų klasė netenka kvalifikuotų meistrų klasės išdidumo. Marxas rašo:

Objektyvus mašinos darbas tampa materialia priešprieša gyvajai darbo jėgai: jis tampa ją valdančia galia, veikiančia ne tik [darbo rezultatų] pasisavinimą, bet ir patį realų gamybos procesą, [...] mašinų suteikiama galimybė gaminti milžiniškus kiekius prekių sunaikina bet kokią ryšį tarp produkto ir tiesioginių gamintojo poreikių, taigi, [tarp produkto] ir tiesioginės vartojamosios vertės [...] [produkto] gamyba siekiant tik perkelti į jį vertę, o jo vartojamąją vertę paversti tik priemone siekiant šio tikslo, pastebima jau produkto gamybos būde ir santykiuose, kuriuose jis gaminamas (Marx 1993: 694).

Kaip matome, darbo objektyvacijos tikslas, kurį aptaria Marxas, nėra vien dirbančiojo susvetiminimas su darbu, jo įgūdžių ir darbo patirties nuskurdinimas; objektyviu, optimizuotu mašinų darbu naudodamasis kapitalistas visą gamybos procesą paverčia vertės gamybos mecha-

nizmu. Mainomosios vertės gamybai, o ne vartojamosios vertės kūrimui priverčiami tarnauti ne tik dirbančiojo įgūdžiai, bet ir jo žinios, žmogaus protas, kuris, pasak Marxo, tampa „socialiniu protu“ (*social brain*) (ibid.: 694). Šios gyvojo darbo gamybinės jėgos „išsiurbiamos“ į kapitalą, netenka savo kaip savarankiškos, išdidžios darbo jėgos statuso, kuris išlieka tik teisi- nėje procedūrose (*Kapitale* Marxas užsi- mena apie tai, kaip tėvai parduoda fabri- kantams savo vaikus). Gyvoji darbo jėga tampa mašinų, paties kapitalo sraigteliu, yra pasmerkiama profesionalų kvalifika- cijos praradimui ir bukinančiai darbo die- nai. Darbo procesas nebėra struktūriniai K-P-K (arba P-K-P) mainai tarp kapitalisto ir dirbančiojo, bet kapitalo metabolizmas, jo vidinė apykaita (ibid.: 701).

Kita vertus, čia Marxas pradeda pa- stebėti kapitalistinio gamybos proceso prieštaravimus, atsirandančius pereinant nuo profesionalios amatininkiškos prie masinės gamybos. Darbo laikas, pagal kurį matuojama produkto vertė, ima nusileisti „viena vertus, bendrajam moksliniam dar- bui, technologiniam gamtos mokslų pritaik- ymui, kita vertus, bendrajai gamybinei galiai, atsirandančiai dėl totalinės gamybos socialinės kombinacijos (*Gliederung*) – tokia kombinacija tampa natūraliu socia- linio darbo rezultatu“ (ibid.: 700). Galbūt prieštaraudamas savo paties anksčiau iš- dėstytoms pesimistinėms nuostatoms, jis pareiškia, kad, nebebūdamas toks produk- tyvus kaip socialinis darbas, individualus darbas užleidžia pastarajam vietą, ištirpsta bendrijoje (*Gemeinsamkeit*) (ibid.: 700). Būtent tai, kas *Kapitale* bus pavadinta ka- pitalo fetišizmu, taip pat iš šios sampratos išplaukiančius piniginius-prekinius mai- nus bei produkto vertės kūrimą Marxas

laiko kliūtimi tokios produktyvios bendrijos iškilimui ir kūrybingai plėtotei. Galima teigti, kad Marxas kapitalizmo prieštaravimu laiko kapitalistinės pasaulio santvarkos bei plėtros ir jos potencialių alternatyvų, kurias generuoja besiplėtojančios gamybinės jėgos, neatitikimą.

Kaip teigiama tekste, pati mašininio darbo skiepijama priklausomybė darbo jėgą saisto tik tol, „kol dirbantysis suvokia save tik kaip dirbantįjį už atlygį ir kol aktyvus individas suvokia save *tik* kaip dirbantįjį“ (išskirta mano – K. P.). Teksto autorius iškelia teiginį, kuris išliks svarbus tiek *Kapitale*, tiek po pusanthro šimtmečio: „Kadangi tiesioginis (individo – K. P.) darbas nustojo būti didžiuoju turto šaltiniu, tai darbo laikas nustoja ir turi nustoti buvęs jo matu, kartu mainomoji vertė turi nustoti buvusi jo vartojamosios vertės matu“ (Marx 1993: 705). Kova už darbo dienos mažinimą Marxui tampa utopinio projekto – individo išsilaivinimo iš būtinąjo darbo – dalimi. Jo vaizduotėje darbo dienos sutrumpėjimas, žmogaus darbą keičiant mašinos darbui, iškyla kaip galimybė visai visuomenei turėti daugiau laisvo laiko bei jį panaudoti moksliniam ar meniniam tobulinimuisi (ibid.: 706).

Kita vertus, mašinų gamybos epocha Marxui leidžia išplėtoti socialinio individo teoriją. Tokiam kolektyvinės subjektyvacijos procesui didesnę įtaką daro „ne tiesioginis paties žmogaus atliekamas darbas, ne jo darbo laikas, bet greičiau tai, kad jis, tapdamas socialiniu kūnu, sau priskiria savo paties bendrą gamybinę galią, gamtos ir to, kad jis yra jos šeimininkas, suvokimą – vienu žodžiu, taip formuojasi socialinis individas, didysis kertinis gamybos ir turtų akmuo“ (ibid.: 706). Toks

socialinis individas – tai darbo jėga, dirbančiųjų klasė, kuri dirbdama įgyja ne tik naudojimosi gamybos priemonėmis, bet ir bendradarbiavimo, komunikacijos bei mokslinių įgūdžių. Naudodamasi savo žiniomis ir įgijusi pasitikėjimo savo galiomis – savivertės – jausmą, ši klasė sugeba ne tik tenkinti kapitalo poreikius ir kurti jam pridėtinę vertę, bet sykiu kurti ir savo pačios reproduktivumo mechanizmus; nuolat kurdamą ir naudodamasi bendruoju intelektu – mokslo žiniomis ir socialine kooperacija, darbo jėga palaipsniui įgyja laisvę priešintis išnaudojimui ir gaminti pati sau.

Marxo sukurtoje bendrojo intelekto sampratoje slypi esminiai kapitalizmo epochos prieštaravimai: viena vertus, bendrasis intelektas kaip fiksuotas kapitalas yra tiesiogiai pajungiamas kapitalistinės vertės kūrimui ir tokiu būdu suteikia kapitalistams galimybę neribotai išnaudoti darbo jėgą; kita vertus, tas pats bendrasis intelektas suteikia socialiniam individui galimybę kurti nuo kapitalo nepriklausomus socialinius gamybinius santykius (kuriuose vyrantų gamybos ir produkto paskirstymo pagal socialinius poreikius principas) (ibid.: 706), arba, kaip pasakytų Negri, imanentinę gamybos (kūrybos) ontologiją, kurioje transcendentiniai kapitalistinės vertės santykiai netarpininkautų tiesioginiam gamybos, kūrybos procesui. Kitaip tariant, tam, kad žlugtų kapitalizmas, būtinas susiklosčiusių gamybinių jėgų išlaisvinimas iš kapitalistinių santykių ir bendrojo intelekto išlaisvinimas iš kapitalistinės vertės gamybos jungo.

Marxas teigia, kad kapitalizmas sukuria socialinį individą – proletariatą kaip sau pajungtą kapitalistinių santykių subjektą, tačiau yra nepajėgus suvaldyti iš

gamybinių jėgų tobulėjimo kylančios tų santykių dinamikos. Klasikiniai marksistai dažniau naudodavosi dialektiniu kapitalo ir darbo apibrėžimu, vertindavo darbą kaip priklausomą nuo kapitalistinių santykių ir technologijų progreso, kapitalą – kaip objektyvų, savaeigį mechanizmą, kuris gali būti įveiktas tik susiklosčius tam tikrai revoliucinei situacijai, o tokio požiūrio atsakę XX a. 7-ajame dešimtmetyje iškilę Italijos autonomistai sugebėjo apversti gamybinių santykių perspektyvą. Tai buvo padaryta praėjus daugiau nei šimtmečiui po Marxo teksto pasirodymo, naujoje kapitalistinės gamybos stadijoje – socializuoto dirbančiojo epochoje. Šie mąstymo pokyčiai negalėjo nepaliesiti ir Marxo bendrinio intelekto sampratos: Marxas technologines naujoves ir iš jų išplaukiančią tezę apie „organinę darbo jėgos sudėtį (arba kompoziciją)“ siejo su kapitalo galia didinti produkcijos kiekį, o autonomistų teorijoje, kaip minėjome, klasinės kompozicijos (klasinės sudėties, leidžiančios klasei įgyti arba prarasti jėgų persvarą visuomenėje) analize siekiama pabrėžti gyvojo darbo sugebėjimą atimti iš kapitalo galimybę kontroliuoti gamybos ir reprodukcijos procesus.

Autonomistinė klasių kovos perspektyva

Dirbančiųjų galios (it. *Potere Operaio*) judėjimas, nuo aštuntojo dešimtmečio žinomas Dirbančiųjų autonomijos vardu, kilo septintajame dešimtmetyje Italijos šiaurėje vykusių socialinių kovų metu, kai iš Italijos pietų migruojantys darbininkai ir masiškai į universitetus stojantys studentai ėmė reikalauti geresnių darbo sąlygų. Šio judėjimo praktikai ir teoretikai suvokė, kad siekiant kovoti toliau būtina persvars-

tyti ir perkonstruoti patį dirbančiųjų klasės subjektyvumą, seniai peržengusį tiek valstybės, tiek darbo vietos ar dirbančiojo interesams „atstovaujančios“ partijos kuriamos tapatybės rėmus.

Autonomistų dėmesį patraukia auganti įtampa tarp kapitalistinės dialektikos ir antagonistinės darbo klasės atsiskyrimo logikos. Marksistai ortodoksai gamybos santykius aiškina ankstesniame skyriuje aptarta kapitalistine dialektika, o autonomistai teigia, kad, norėdamas pasiekti dialektinę vienybę, kapitalas turi nugalėti sau priešišką subjektą, besiplėtojančią pagal atskirą logiką. Ši logika, kaip teigia Negri, yra nedialektinė. Tai – antagonistinė atsiskyrimo logika, ji būdinga klasei, kuri nori ne kontroliuoti kitą klasę, bet ją sunaikinti ir taip išsilaisvinti.

Autonomistų manymu, dirbantysis toli gražu nėra pasyvus kapitalistinės sistemos sraigtelis – jis yra aktyvus gamybos subjektas, įgūdžių, inovacijų ir kooperacijos, nuo kurios priklauso kapitalas, šaltinis. Kaip teigia autonomistai, kapitalas stengiasi darbą kaip objektą inkorporuoti į savo vertės išgavimo ciklus, bet toks įtraukimas visuomet yra tik dalinis. Dirbantieji subjektai priešinasi jų pavertimui vien darbo jėga. Darbas kapitalui visuomet išlieka probleminiu „kitu“, jis nuolatos turi būti kontroliuojamas ir malšinamas, tačiau nuolat išvengia kapitalistinio valdymo ar meta jam iššūkius. Autonomistai yra linkę skirti darbo jėgą ir dirbančiųjų klasę: darbo jėga yra linkusi tyliai prisitaikyti prie kapitalo interesų (būti į jį inkorporuota), o tapdami klase dirbantieji įgyja nepriklausomybę nuo kapitalo ir galimybę atsikratyti saitų su juo. Klasių kova yra suvokiama kaip pajungtų socialinių jėgų (prisimindami Foucault, galėtume pavadinti jas į dis-

ciplinos mechanizmą įtraukta išore) kova prieš kapitalo vykdomą jų „klasifikavimą“, vertimą „žmogiškaisiais ištekliais“; perfrazuojant Harry'io Cleaverio (Cleaver 2000: 69) žodžius, tokiomis kovomis siekiama sunaikinti klasinę priklausomybę kartu su pačiu kapitalizmu, kuris leidžia vyksti klasiniams pasidalijimams. Kitaip tariant, šiulaikinė klasių kova yra bandymas ne įtvirtinti, bet nutraukti klasinius ar dominavimu grįstus santykius su kapitalistine sistema, sunaikinti save kaip monolitinę („dialektinę“) dirbančiųjų klasę, išlaisvinant kūrybines daugybės – autonomistų postuluojamos dirbančiųjų terpės, sugebančios autonomiškai, savarankiškai kontroliuoti gamybos procesus, – galias.

Tačiau, nepaisant šių paskirybę išreiškiančių pasirinkimų, autonomistų manymu, dirbančiųjų klasėje įmanoma klasinė kompozicija, sujungianti atskiras kovingas dirbančiųjų klasės dalis – skirtingų sektorių dirbančiuosius, taip pat tuos, kurie užtikrindami darbo jėgos reprodukciją negauna atlyginimo, – kovingus studentus, bedarbius, žmones, priklausančius nuo socialinės paramos. Ši kompozicija atsiranda ne kaip „dirbančiųjų klasės vienijimosi“ pasekmė, leidžianti formuotis biurokratiniam tos klasės valdančiajam aparatui, bet kaip bendrą prieš išnaudotojus nukreiptų strategijų kūrimo, leidžiančio atsiriboti nuo bosų ir sukilti prieš pačią sistemą, pasekmė. Kompozicijos ir paskirybių sąmoningumo augimo procesai privalo būti neatsiejami vienas nuo kito – kovingo dirbančiųjų pasipriešinimo sėklos turi bręsti autonominėse erdvėse, kuriose būtų kuriamos ir aktyviai palaikomos alternatyvos kapitalistinei gamybai, gyvenimai, kuriose kapitalistinis žinojimas užleistų vietą eksperimentui, individualizmas –

paskirybių kūrimuisi, vienovė – įvairovei. Tarpusavio ryšius turi atrasti skirtingų sektorių dirbantieji, kuriamos bendros strategijos padėtų jiems atsikratyti įvairių kapitalo skiepijamų stereotipų ir prietarų kitų sektorių ir socialinių grupių atžvilgiu; šių prietarų atsiradimą skatina ir savo interesams pajungia kapitalas. Marxas šį procesą vadina klasiniu susiskaldymu, o autonomistai – dekompozicija. Tokia dekompozicija, jų nuomone, įvyko aštuntajame dešimtmetyje, įsigalint neoliberaliai ekonomikai.

Nickas Dyeris-Witthefordas mini dvi skirtingas tarp autonomistų paplitusias mąstymo strategijas. Šias strategijas ir laipsnišką perėjimą nuo pirmosios prie antrosios strategijos mes galime laikyti bandymu perkomponuoti dirbančiųjų subjektyvumą, siekiant išlaikyti kovingumą paradigminės kapitalizmo kaitos laikotarpiu.

Pirmąją šių strategijų Dyeris-Witthefordas vadina neoludistine (pavadinimas kyla iš XIX a. Didžiojoje Britanijoje gyvavusio ludistų judėjimo). Ją iliustruoja vieno iš autonomizmo teoretikų Raniero Panzieri mintis, kad kapitalizmas nepaliaujamomis technologinėmis renovacijomis naudoja si kaip „ginklu“ prieš dirbančiųjų klasę: jo tendencijos didinti negyvo arba „pastovaus“ kapitalo proporciją gyvojo arba „kintamojo“ kapitalo sąskaita kyla būtent iš to, kad pastarajame tūno potencialiai galintis sukilti elementas, su kuriuo vadovai yra pasmerkti kovoti ir kuris kiekviename žingsnyje turi būti kontroliuojamas, fragmentuojamas, redukuojamas arba galiausiai eliminuojamas (Dyer-Wittheford 1999: 139). Visišką pasipriešinimą kapitalistinių technologijų plėtojimui, jų atmetimą savo ankstyvuosiuose raštuose propagavo ir Negri; pasak jo, priešinantį pusiau automati-

nėms technologinės kontrolės sistemoms, negali būti net kalbos apie modernizacijos būtinybės pripažinimą (tokia buvo didžiųjų profsąjungų pozicija). Negri teigia, kad dirbantieji turėtų stabdyti šias prieš juos panaudojamas inovacijas – tam galima pasitelkti netgi sabotažą (ibid.: 140).

Tačiau vėliau, aštuntajame dešimtmetyje, autonomistai pradėjo puoselėti ir kitą strategiją, kuri, Dyerio-Withefordo nuomone, suteikė jų idėjoms daugiau dinamikos nei tiesmukas neoludizmas. Ši strategija, kurią vėliau perims ir Negri, pabrėžia dirbančiųjų galimybę pasinaudoti savo „išradingumo galia“ – kūrybiniais sugebėjimais, kurie pasireiškia tobulinant technologiją ir nuo kurių priklauso kapitalo ateitis (ibid.: 141). Norėdamas technologijomis kontroliuoti darbo jėgą, kapitalas privalo išsiugdyti išprususius dirbančiuosius. Taip ugdomas bendrinis intelektas, kurį, kaip ir mokslą ir išsilavinimą, stengiamasi pajungti kapitalui – tai savo „Fragmente“ pabrėžė jau Marxas. Tačiau autonomistai nesutinka tenkintis pasyviu antraplaniu vaidmeniu šiame dirbančiajam numatytame procese. Kaip teigė vienas iš antrosios bangos autonomizmo teoretikų Franco Berardi – Bifo, kapitalas, naudodamasis mašinomis kaip kontrolės ir indoktrinacijos instrumentais, leidžiančiais suintensyvinti išnaudojimą, atveria ir galimybę darbo jėgai naudotis mašinomis kaip „išsilaisvinimo nuo darbo instrumentu“. Tai, anot šio teoretiko, jie galėjo daryti dviem būdais: tvirtindami, kad mechanizmai sukuria daugiau laisvo laiko jiems patiems arba susikurdami vis daugiau galimybių dekonstruoti informacines technologijas, pritaikyti jas savo reikmėms (skirtingoms nei kapitalistų), patį informacijos ciklą paversti kolektyvinio pasipriešinimo ir bendruomeniškumo kūrimo

veiksniu (ibid.: 141). Berardi pats dalyvavo tokiuose projektuose – kūrė Italijos miestuose piratines radijo ir televizijos stotis, leidusias susidaryti subjektyviai tarpusavio komunikacijos ir sąmoningo aktyvizmo „iš apačios“ terpei.

Nors autonomistai labai pakeitė klasių kovos idėjų lauką ir pačios kovos sampratą, bet jiems patiems teko atlaikyti laiko išbandymus – 8–9-ajame dešimtmetyje prasidėjusi kapitalistinių santykių neoliberalizacija bei daugelio revoliucinių 7-ojo dešimtmečio idėjų rekuperacija ne tik susilpnino – dekomponavo dirbančiųjų klasę, bet ir dabar kelia sunkumų jai solidarizuotis. Kita vertus, visa tai vyksta vėlyvojo kapitalizmo gamybinės paradigmos – socializuoto darbo – terpėje, kurioje, kaip pamatysime kitame skyrelyje, taip pat glūdi pakankamai daug (realizuotų ir nerealizuotų) galimybių dekonstruoti kapitalistinius procesus, kurti priverstinio darbo ir pridėtinės vertės kaupimo mechanizmų alternatyvas, o galbūt leisti kapitalistinei sistemai pasiekti tokią ribą, ties kuria konfliktas tarp gamybinių jėgų ir gamybinių santykių taptų neišvengiamas ir lemtų kapitalistinės sistemos žlugimą.

Šiuolaikinis socializuotas darbas

Septintojo dešimtmečio socialiniai judėjimai sudavė didelį smūgį fabrikų visuomenei Vakaruose. Kaip sakė Michelis Foucault ir Gilles'is Deleuze'as, fabrikinę disciplinos visuomenę keičia kontrolės visuomenė. Ši permaina, autonomistų ir daugybės kitų teoretikų manymu, buvo neišvengiama dėl keinsistinėje „gerovės valstybėje“ išaugusio nepasitenkinimo pilka fabrikinė darbo disciplina, vartojimo ir spektaklio visuomenės skurdu. Kita vertus, dirbančiųjų klasė tame dešimtmetyje

ne tik tapo itin stipria jėga, bet ir suprato savo įvairialypumą – buvo suvokta, kad, skirtingai nei manė klasikiniai marksistai, kapitalizmas išnaudoja ne vien fabrikuose dirbančius baltuosius vyrus. Šalia šių stereotipinių proletariato figūrų tapo matoma daug kitų išnaudojamų ar pajungtų socialinių jėgų, ir ligtolinės dirbančiųjų klasės institucijos pačios dominavo dirbančiųjų pasipriešinime, subordinuodamos save kapitalo galiai. Buvo suvokta, kad pasipriešinimas kapitalui nebūtinai turi būti laikomas dviejų apibrėžtų klasių kova. Šiuolaikiniai filosofai ir socialiniai teoretikai disciplinų ir hierarchijų graduojamą fabriko visuomenę vadina vidumi, tačiau būtent išorės – visos visuomenės, jos poreikių, geismų ir kūrybinių sugebėjimų – užkariavimas tapo išskirtiniu šiuolaikinio kapitalizmo bruožu.

Kapitalizmo galios mechanizmai suvokė, kad pasipriešinimo išjudintos fabriko sienos griūva ir kad norint atgaivinti kapitalistinę ekonomiką reikalingas realus visos visuomenės įtraukimas (*real subsumption*) į kapitalo gamybos procesą. Kaip knygoje *Imperija* teigia Michaelas Hardtas ir Antonio Negri, Marxas sąvoka „formalus įtraukimas“ įvardija procesus, kurių metu kapitalas į savo gamybinius santykius įtraukia darbo praktikas, kurios atsirado anapus jo valdų. Taigi, formalus įtraukimas vyksta ekstensyviai plėtojantis kapitalui, yra neatskiriamas nuo naujų rinkų įtraukimo į pasaulinę rinką ir nuo valstybinio imperializmo. Tačiau realus įtraukimas vyksta globalinės kapitalistinės visuomenės viduje, kapitalizmas nebe plečiasi erdvėje, o pats intensyvėja. Kaip teigiama minėtoje knygoje, „[r]ealaus įtraukimo metu darbo integracija į kapitalą tampa daugiau intensyvi nei ekstensyvi

ir visuomenė vis labiau tampa ištisai formuojama kapitalo“ (Hardt, Negri 2000: 255). Autonomistų teoretikas Mario Tronti jau 7-ajame dešimtmetyje rašė, kad „visa visuomenė funkcionuoja kaip gamybinis elementas“ (Dyer-Witheford 1999: 134–135). Realaus įtraukimo į kapitalą stadijoje atsidūrusią visuomenę autonomistai vadina socialiniu fabriku: nemokamas darbas namuose padeda reprodukuotis darbo jėgai, aukštųjų mokyklų indoktrinuojami ir intelektualinį darbą dirbantys studentai taip pat laikomi dirbančiųjų klasės dalimi. Kartu su Marxu būtų galima pasakyti, kad kapitalas ne be naujausiųjų technologijų pagalbos suobjektyvino, įtraukė į vertės gaminimo mechanizmus ne tik žmogaus bei visuomenės (populiacijos) gyvenimą, bet visus jo gyvybinius procesus. Marxo posakis, kad „labiausiai ištobulintos mašinos priverčia darbininką dirbti daugiau, nei dirba laukinis“ (Marx 1993: 708–709), visiškai tiksliai apibūdina šiandenių dirbančiųjų patirtis: mokslininkui, su baime laukiančiam projekto pabaigos, programuotojui, 18 valandų per dieną praleidžiančiam prie kompiuterio ekrano, ar kasininkei, kuri neturi galimybės netgi pasinaudoti tualetu, suprasti šį Marxo teiginį visai nesunku. Kita vertus, mūsų poilsis, virstantis nesibaigiančiu prekių, pramogų vartojimu, taip pat yra „suobjektyvinamas“ ir tampa kapitalistinės pelno apytakos dalimi, todėl išnyksta darbo ir poilsio perskyra.

Štai čia galima prisiminti Marxo socialinio individo, bendrinio intelekto ir objektyvuoto darbo sampratą. Marxo „Fragmente“ postuluojamas socialinis individas šiuolaikiniame kontekste virsta autonomistų postuluojamu socializuotu dirbančiuoju.

Kaip teigia Negri, socializuotas dirbantis dirba „fabrike“, kuris informacinių

technologijų dėka pasklido visoje visuomenėje – vadinamajame fabrike be sienų (ibid.: 156). Keičiasi pats darbo procesas – tradiciniai gamybos centrai buvo automatinės konvejerinio darbo linijos, o aštuntajame dešimtmetyje, po neoliberaliosios restructūrizacijos, įmonės pradėjo taikyti „lankstesnius“ darbo principus: jose paliekamas nedidelis nuolatinių darbuotojų branduolys, o aplink jį telkiamas atsitiktinės darbo jėgos kontingentas – ne visą darbo dieną dirbantys, laikini darbuotojai, „juodadarbiai“, neformalūs darbuotojai bei tie, kurie naudodamiesi ryšio priemonėmis dirba namuose (ibid.: 157). Taip buvo ne tik patenkintas maištaujančio jaunimo troškimas nebūti pririštam prie savo darbo vietų bei turėti daugiau laisvo laiko, bet ir atsirado galimybė kapitalizmui padidinti santykinę pridedamąją vertę gyventojų reprodukcijos sąskaita. Šia prasme Franco Berardi buvo teisus: didesnė dirbančiųjų laisvė atneša dar didesnę laisvę kapitalui, kuris „turi būti absoliučiai laisvas, kad galėtų paplisti kiekviename žemės kampelyje ir atrasti truputėlį žmogaus laiko, kurį galėtų išnaudoti už labiausiai apgailėtiną atlyginimą“ (Berardi 2009: 34).

Silpnindamas iki aštuntojo dešimtmečio ekonominę plėtrą išgyvenusiose šalyse dominavusį antrinį (apdirbamosios pramonės) sektorių, kapitalas stiprina tretinį (paslaugų) sektorių. Pavyzdžiui, ankstesnį feminisčių reikalavimą atsižvelgti į neapmokamą jų darbą kapitalas „patenkino“, moterų darbą namuose perkeldamas į greitojo maisto restoranus, namų tvarkymą, vaikų priežiūrą, sveikatos apsaugos sferą ir surogatinę motinystę. Kita vertus, kintamąjį kapitalą šiuolaikinės gamybos procese dar sparčiau nei Marxo laikais keičia pastovusis kapitalas – skaitmeninės, kom-

piuterinės technologijos, kurios ne tik kaupia informaciją, bet ir skatina plėstis komunikacijos tinklus, kuriuose gamintojai galėtų keistis informacija su vartotojais ir taip didinti kapitalo kaupimo mechanizmų efektyvumą.

Vienas pagrindinių šiuolaikinės kapitalistinės gamybos bruožų – darbo fraktalizacija. Berardi teigia, kad darbo laikas „fraktalizuojamas, tai yra redukuojamas į minimalius fragmentus, kuriuos galima surinkti iš naujo; fraktalizacija kapitalui leidžia nuolat atrasti sąlygų mokėti minimalius atlyginimus“ (Berardi 2009: 34). Daugelis stambių įmonių savo pavaldiniams taiko savanorystės principus, nemažai darbdavių samdo darbuotojus bandomajam laikotarpiui ir juos atleidžia jam pasibaigus.

Visa tai padeda įsigalėti šiuolaikiniam darbo santykių principui – prekarizacijai (angl. *precarious* – rizikingas, nesaugus, nestabilus, negarantuotas, priklausomas nuo kitų valios). Šiuo terminu sociologai vadina nemažai susijusių reiškinių, apimančių nesaugaus įdarbinimo, netipiško ir nereguliaraus darbo santykių sferą. Į ją įeina trumpalaikis įdarbinimas, įdarbinimas pagal sutartį arba ne visu etatu; projektinis arba laisvai samdomas darbas, orientuotas į produktą ir apmokamas pagal dirbančiojo pateikiamo produkto kokybę; darbas, kuris yra organizuojamas nepaisant egzistuojančių socialinės apsaugos, nedarbo pašalpos, sveikatos ir motinystės pašalpos sistemų; darbas, kuriam būdingas vis didesnis nacionalinis, regioninis ar globalus mobilumas bei žmonių gebėjimas dirbti įvairiuose darbo sektoriuose; toks darbas apima itin plačią samdomo darbo gamą – pradedant nepakankamai mokamu darbu, kurį dirba skurdžiausiųjų sluoksnių atstovai, ir baigiant brangiai mokamu vadybi-

ninkų darbu (jį dirba elitiniu vadinamas kognitariatas) (Papadopoulos 2008: 226). Galiausiai prekariškas darbas suvokiamas kaip toks darbas, kai dėl greitos įdarbintųjų kaitos tampa nebeįmanoma organizuoti profsąjungas, nors esama pastangų burtis ir kovoti kartu. Kaip pabrėžia Bifo ir daugelis kitų tyrinėtojų, rizika ir nestabilumas toli gražu nėra naujas kapitalistinių darbo santykių reiškinys – su kelių dešimtmečių išimtimi po Antrojo pasaulinio karo, kai išsiplėtojusio kapitalizmo šalyse po ilgų darbo žmonių kovų įsigalėjo keinsistinė gerovės valstybė, šie santykiai apima visą kapitalizmo istoriją. Kita vertus, galima sakyti, kad formalus įtraukimo epochoje, kai anapus kapitalistinių santykių egzistavo nesuprekinti arba ne iki galo suprekinti bendruomeniniai ryšiai, prekarizacijai buvo įmanoma priešintis ryžtingiau nei dabar, kai pats gyvenimas tampa prekariškas, nesaugus.

Dyeris-Witthefordas primena kitą radikalų darbo socializacijos aspektą – ribos tarp apmokamo ir neapmokamo darbo ištrynimą. Kaip sako šiuolaikinio kapitalizmo tyrinėtojai, dabar į gamybos procesą tiesiogiai įtraukiamas ne tik žmonių darbas, bet ir jų mokymasis, vartojimas, apsipirkimas ir pramogavimas (Dyer-Wittheford 1999: 156–157). Šį pokytį galima susieti su Deleuze'o kontrolės visuomenės samprata; pasak jo, „[d]isciplinos visuomenėse tekdavo viską pradėti iš naujo (pereinant iš mokyklos į kareivines, iš kareivinių į gamyklą), o kontrolės visuomenėse niekuomet nieko nepabaigi – verslas, mokymasis ir karinė tarnyba egzistuoja kartu kaip metastabili tos pačios moduliacijos būseną, kaip tam tikra universali deformacija“ (Deleuze 2012).

Savo „Fragmente“ Marxas mini ir

technologijos mokslus, kurie pramoninės gamybos epochoje užėmė dominuojančią vietą, nes buvo tiesiogiai susiję su materialios gamybos plėtra bei kapitalistinio kaupimo augimu (Marx 1993: 705). Studijos šiuolaikiniame pasaulyje išlieka vienu iš kapitalistų ir darbo jėgos strategijų sankirtos taškų. Kylantys studijų mokesčiai yra tik viena medalio pusė, nors paskolų garantijos įvairiose šalyse skiriasi (o jau patys kapitalistiniai santykiai švietimo institucijose rodo, kad studentai yra sąmoninga dirbančiųjų klasės dalis, ir jų kovos vertintinos kaip dirbančiųjų klasės kovos). Kita medalio pusė – universitetai visiškai pajungiami rinkos poreikiams, liberalizuojami, mažinama nekonkurencingų mokslo programų, grasinama uždaryti išstisus filosofijos ir humanitarinių mokslų fakultetus, remiamas tik verslui ir administravimui giminingų mokslo šakų augimas, prižiūrimas korporacijų ir biurokratijos. Jaunas aukštąjį išsilavinimą gaunantis žmogus tampa tik „žmogiškuoju ištekliumi“, neišsivaizduojančiu gyvenimo be sėkmingos karjeros ir bandymo įsitvirtinti, tai yra nuolatinės baimės neišsilaikyti finansiškai. Būtina akcentuoti ir darbo jėgos lavinimosi problemas – kursus lankantieji įgyja ne tik dalykinių žinių, jiems skiepijamas lojalumas ir ištikimybė esamiems darbo santykiams.

Socializuoto dirbančiojo pasaulyje kapitalas susiurbia visą gyvenimą. Būti socializuotam reiškia tapti produktyviam, būti subjektu reiškia būti pajungtam kapitalistinės vertės diktatui – ne tik kaip darbo jėgai, bet ir kaip tėvui, pirkėjai, studentei ir tai, kuri dirba namuose kaip komunikacinių tinklų auditorijos narė, ir netgi genetinės informacijos nešėjai.

Knygoje *Daugybė* Hardtas ir Negri tei-

gia, kad paskutiniais XX a. dešimtmečiais fabrikinis darbas prarado savo hegemoniją ir užleido vietą „nematerialiam darbui“, tai yra darbui, kuriuo kuriami nematerialūs produktai – toks darbas yra susijęs su žiniomis, informacija, komunikacija ir tarpusavio emociniais ryšiais. Kognityvusis darbas informacinėje ir intelektinėje sferoje reikalauja intelektinių, lingvistiinių arba analitinių problemų sprendimo, reikalauja kurti idėjas, simbolius, kodus, tekstus, vaizdus, o afektyvusis darbas kuria arba manipuliuoja žmonių emocijomis (Hardt, Negri 2005: 108). Kita vertus, tarp šių socializuoto darbo formų nebėra jokios atskirties – privalėjimas mokėti bendrauti su bendradarbiais ir klientais yra bet kokio šiuolaikinio darbo *sine qua non*. Tokį darbą dirba paslaugų sferos darbuotojai, ligonių slaugės, sekretorės, kavinių padavėjai. Kita vertus, nematerialus darbas beveik visada susipina su materialiu, mokamu darbu. Tokiu atveju, kaip sako Hardtas ir Negri, afektyvi gamyba, tapdama samdomo darbo dalimi, gali lemti dar didesnę susvetimėjimą – parduodamas pats sugebėjimas kurti žmogiškus ryšius, „kažkas nepaprastai intymaus tampa boso ar kliento kontrolės objektu“ (ibid.: 111).

Jei, kaip sako Negri, kapitalas socializuojasi norėdamas išardyti darbo jėgos kompoziciją fabrike, jei šis pabėgimas suteikia jam galimybę kurti realiu įtraukimu pagrįstus kapitalistinius santykius, kurie apimtų visą globalinę visuomenę, tai nereikia, kad atėjo galas konfliktams: juose dabar akcentuojamas nebe vien kapitalistinis išnaudojimas, bet ir nacionalistinis, rasinis, seksistinis dominavimas. Kovose nebėra dominuojančio centro – fabriko, jos pasklido privačiose namų erdvėse, mokyklose, universitetuose, ligoninėse,

žiniasklaidoje, jos įgyja ne tik streikų ar konfrontacijų darbo vietose formą, bet ir tampa pasipriešinimu socialinių garantijų naikinimui bei diržų veržimo politikai, reikalavimais užtikrinti galimybę pretenduoti į socialines garantijas, sustabdyti ekologinę taršą ir panašiomis kasdienybėje vykstančiomis kovomis (pg: Dyer-Witthford 1999: 159).

Darbo jėgos kovoms ir jų judėjimų kūrimuisi šiuolaikinėje kapitalizmo stadijoje iškyla dviejų tipų kliūtys – organizacinės ir psichologinės. Kaip jau minėjome, vienas iš XX a. 8-ojo dešimtmečio kapitalo restruktūrizacijos tikslų buvo „darbo išlaisvinimas“ iš disciplinuoto fabriko režimo, pasibaigęs kapitalo išsilaisvinimu nuo kintamojo kapitalo – darbo jėgos – spaudimo. Šiuo metu kapitalizmo kritikai kalba apie naują kapitalo plėtros paradigmą – semiokapitalizmą, susijusį su jau minėta tendencija, kad šiuolaikinis kapitalizmas vis labiau siejamas su žinių, komunikacijos ir emocijų (arba afektų) sfera, kurią šiuolaikinio kapitalizmo kritikas Franco Berardi – Bifo vadina infosfera. Bifo daro išvadą, kad Deleuze'as ir Felixas Guattari savo knygoje *Anti-Oidipus* kalba apie nuolatines geismo mašinų patiriamas represijas, o šiuolaikiniame pasaulyje, priešingai – bandoma, viena vertus, nepaliaujamai skatinti žmogiškąjį geismą ir energiją, kita vertus, kiek įmanoma juos susieti su sistema. Žmogaus gyvenimas, visi jo gyvybiniai procesai ir jo energija tampa kapitalo žmogiškuoju ištekliumi. Bifo teigia, kad sąsaja tarp žmogiškosios kūrybinės veiklos bei ją išnaudojančio ir susiurbiančio kapitalistinio mechanizmo leidžia atsirasti ne tik kapitalistiniam gamybos pertekliui, kuriam svetiama bet kokia konkrečių žmogaus poreikių logika, bet ir psichinėms patologijoms, ku-

rias skatina būtent infosferos atsiradimas. Freudas visuomenėje vyraujančiu nerviniu sutrikimu laiko neurozę, kylančią slopinant geismą, o Bifo sako, kad šiandien didesne problema tampa psichozė, siejama su energijos ir informacijos pertekliumi. Kalbėdamas apie šiandienę *Facebook*'o kartą, Bifo pabrėžia žmogaus nervų sistemos energijos pajungimą infosferai, informacijos perteklių, nuolatines pastangas pritraukti mūsų dėmesį. Mūsų hiperaktyvumas dalyvaujant socialiniuose tinkluose verčia mus pajusti kūniško kontakto stoką ir tampa infosferoje veikiančio individo dvasinės ir fizinės vienvės priežastimi. Negana to, neoliberalizme įtvirtinta konkurencijos darbo rinkoje dogma, susijusi su agresyvumo skatinimu. Nuolatinis nervų sistemos energijos pajungimas infosferai tampa psichikos perkrovų (panikos, dėmesio sutrikimų) priežastimi, o kūniško ryšio stygius dažnai baigiasi depresija, autizmu ir pan. Mūsų energijos ir emocijų (afektų) pajungimą kapitalistinei medijų sąsajai liudija šiuolaikinė populiarioji kultūra, ypač talentų šou, iš kurių ypač gerai matyti, kaip kapitalistinis spektaklis veikia žmonių emocijas ir kaip žmonių kūrybingumas tiesiogiai pajungiamas kapitalistinės konkurencijos aksiomoms (Berardi 2012). Čia būtų galima pasitelkti Paolo Virno virtuozo sąvoką ir teigti: tai, kad virtuožas nekuria produkto, yra bendrinio intelekto laimėjimas (Virno 2004: 52). Tačiau kartu toks konkuruojantis virtuozizmas, kaip ir daugelis kitų šiuolaikinės kultūros ir kūrybinių industrijų reiškinių, kuria absoliučią pridėtinę vertę kapitalui ir yra automatiškai suprekinamas.

Galima pesimistiškai teigti, kad šiuolaikinis kapitalizmas pasiekia savo tikslą

galutinai panaikindamas darbo jėgos subjektyvacijos galimybę, o kartu – galimybę bendrajam intelektui atgauti savivertę, dirbančiųjų klasei būti sąmoningai. Įvairūs paminėti politiniai, ekonominiai ir psichologiniai veiksniai lemia ir dirbančiųjų subjektyvacijos fragmentaciją. Kyla klausimas, ar ir kaip šiandien dar įmanoma kalbėti apie bendrinio intelekto autonomijos galimybę.

Vietoje išvadų: (ne)realizuota bendrinio intelekto galia

Turint omenyje socializuotos darbo jėgos padėtį šiuolaikinėje kapitalistinės gamybos stadijoje – socialiniame fabrike, kalbėti apie darbo jėgos subjektyvumą, bendrinį intelektą ir jo išlaisvinimą iš kapitalistinių galios santykių yra nepaprastai sudėtinga. Pirmiausia kyla klausimas, kieno pusėje šiandien yra bendrinis intelektas – kapitalistinio socialinio fabriko, kuriame pastovusis kapitalas ir gyvoji darbo jėga susijungia nuolat kurdami ir atkurdami kapitalistinius santykius, ar gamybinių jėgų, kurios nori išsilaisvinti iš šio fabriko. Apie tai savo tekstuose yra kalbėjęs Guattari. Dviprasmišką mūsų padėtį šiame technologijų amžiuje ir kartu dabartinį bendrinio intelekto būvį viename savo tekste jis apibrėžia tokiais žodžiais:

Tariama galimybės naudotis duomenimis ir žiniomis demokratizacija atskiriama nuo galimybės tuos duomenis tobulinti; antropologinių strategijų daugėjimą, kultūrų maišymąsi visoje planetoje paradoksaliai lydi partikuliarumo, rasizmo, nacionalizmo iškilimas; technologinių, mokslinių ir estetiinių tyrimų plėtra vyksta bendroje sutemų ir nevilties atmosferoje. (Guattari 1996: 95)

Guattari pripažįsta, kad šiuolaikinė visuomenės subjektyvacija, jos tapsmas vis

labiau priklauso nuo mašinų, kompiuterizacijos. Tačiau jis teigia, kad žmonėms nėra prasmės nusigręžti nuo mašinų, bet tarp jų reikėtų statyti tiltus, užtikrinti naujas ir patikimas sąjungas. Pasak Guattari, šiandienos informacijos ir komunikacijos mašinos ne tik perteikia reprezentacinius (galios struktūrų perteikiamus) turinius, bet ir prisideda prie naujų individualios ir kolektyvinės raiškos asambliažų kūrimo“ (Guattari 1996: 103). Jis retoriškai klausia, kodėl revoliucinis permainų informatikos, telematikos, robotizacijos, automatizacijos, biotechnologijų srityse potencialas iki šiol leido išlikti monstriškoms, į susvetimėjimą vedančioms sistemoms, masinės žiniasklaidos slogučiai ir infantiliškai konsensuso politikai. Galiausiai, klausia Guattari, kaip galima atsijungti nuo segregacinių kapitalistinių vertybių ir duoti laisvą valią pabusiančiai intelekto, jautrumo ir kūrybingumo revoliucijai? Tokią revoliuciją kitoje savo knygoje *Trys ekologijos* jis vadina ekologine revoliucija, kuri turėtų apimti ne tik akivaizdžius, pastebimus objektus ir galios santykius, bet ir ne tokią pastebimą molekulinę sferą – jutimą, mąstymą, geismą (Guattari 2000: 28).

Kas yra paskirybė? Tai galimybė politiniais, etiniais ir estetiniais pagrindais perkurti savo asmenybę, leisti jai peržengti identifikacijos, vertybinės stagnacijos ribas, iš naujo atsiverti sociumui ir estetiniam pasauliui, iš naujo apmąstyti laiką, kūną, seksualumą. Guattari teigia, kad žmonija turi save suvokti naujai; aplinkoje, didžiuosiuose socialiniuose ir instituciniuose asambliažuose, taip pat pačiose intymiausiose individo fantazijų erdvėse turi atsirasti vietos naujam subjektyvumui. Individai privalo tapti vieningesni, o kartu – kuo skirtingesni. Skirtingumą ku-

riančiam heterogeniškumui Guattari ekosofijos projekte skiriama ypatinga vieta. Jis suprantamas kaip imanentinis individualios ar kolektyvinės paskirybės kūrimas, savo esme priešingas transcendentiniam, universalizuojančiam, redukciniam homogeniškumui, kurį matome šiuolaikinėje infosferoje. Heterogeniškumas leidžia atsiskleisti geismui, formuotis tapsmui, kuris gali prisitaikydamas prie savo aplinkos jį transformuoti.

Hardtas ir Negri savo knygoje *Daugybė* kalba apie tai, kad vėlyvajame kapitalizme iškilęs nematerialus darbas leidžia nepaprastai išstobulėti bendriniam intelektui. Kalbėdami apie šiuolaikinį darbo jėgos tapsmą daugybe, jie, kaip ir Paolo Virno, pabrėžia, kad kuriantis šiai daugybei išnyksta skirtis tarp ekonominės ir politinės socialinių santykių sferos; „ekonominių gėrybių gamyba tampa socialinių santykių ir galiausiai pačios visuomenės gamyba“ (Hardt, Negri, 2005: 350). Pasak jų, būsimoji šios naujos ateities visuomenės institucinė struktūra bręsta afektyviuose, kooperaciniuose ir komunikaciniuose socializuotų gamintojų tarpusavio santykiuose. Naudojantis Hardto ir Negri terminija galima daryti pusiau dialektinę išvadą, kad jei visą šiuolaikinę visuomenę ir socialinę erdvę įtraukiantis socialinis fabrikas susaisto jas kapitalistinių santykių pančiais, tai vadinamojoje Imperijoje augantis ir bręstantis bendrinis intelektas tampa pokyčių, revoliucijų ir juos įkvepiančio maištingumo katalizatoriumi – steigiamąja galia, kurią įkūnijanti daugybė sugebės pereiti anapus tų kapitalistinių santykių. Galima tik klausti, ar tokia steigiamoji galia yra efektyvi, ar skirčiai tarp jos virtualumo ir kapitalistinės realybės nelemta virsti bedugne.

Yra ir empirinių įrodymų, kad šiuolaikinis darbo judėjimas gali panaudoti bendrinį intelektą nusikratyti savo išnaudotojų. Tai įrodo pasaulinis alternatyvios žiniasklaidos tinklas „Indymedia“, tapęs realiu bendruomenių savižinos, įvairių masinių susibūrimų koordinavimo, radikalių strategijų kūrimo instrumentu. Svarbų vaidmenį pastarųjų kelerių metų judėjimuose atliko socialiniai tinklai, kurių įtakos vis dėlto nereikėtų fetišizuoti – šie fenomenai kone akivaizdžiausiai apibūdina abu bendrinio intelekto „lazdos galus“ – tiek jo visišką priklausomybę nuo kapitalistinės aksiomatikos, tiek jame glūdintį revoliucinį potencialą. Naujosios technologijos prie nuo kapitalo nepriklausomo bendrinio intelekto plėtros prisideda tiek, kiek leidžia kurti antikapitalistinę arba nuo jo nepriklausančią – autonomišką – socialinę erdvę.

Turint omenyje visus per pusanthro šimtmečio nuo Marxo „Fragmento apie mašinas“ įvykusius pokyčius kapitalistinėje visuomenėje, klausimas apie gamybinių jėgų ir gamybos būdo santykius išlieka nepaprastai svarbus. Gyvosios darbo jėgos

(arba daugybės) sąjunga su kapitalizmo galiai įkūnyti skirtomis technologijomis turi būti paremta tos jėgos (arba jėgų) valia nusikratyti kapitalistinių santykių. Pats bendrinis intelektas gali būti kuriamas tik kartu su pasipriešinimo išnaudojimui strategijomis. Galiausiai bendrinio intelekto perspektyva leidžia kalbėti apie komunistinės visuomenės kūrimą kapitalistinės visuomenės viduje – Imperijoje, ir pakeisti klasikinę marksistinę revoliucinę paradigmą nedialektine socialinių jėgų išsilaisvinimo ir heterogenizacijos paradigma, bet tai įmanoma tik palaipsniui nutraukiant kapitalistinių santykių grandines ir puoselėjant laisvų paskirbių tarpusavio ryšius. Todėl labiau verta kalbėti ne apie kapitalistinį pasaulį nušluosiančią revoliuciją, o apie individualias ir kolektyvines paskirbias, palaipsniui paliekančias kapitalistinio spektaklio sceną ir salę, nutraukiančias santykius su išnaudotojais. Norint nusikratyti kapitalizmo, spektaklinių susibūrimų ir akcijų nepakanka – būtina puoselėti paskirbių ekologiją, atsiverti tapsmui ir skirtumui, kurti naujas subjektyvacijas, galinčias tapti naujos, visiškai kitokios visuomenės pagrindu.

LITERATŪRA

„Bifo“ Berardi, F. 2009. *Precarious Rhapsody: Semiocapitalism and the Pathologies of the Post-Alpha generation*. London: Minor Compositions.

Cleaver, H. 2000. *Reading Capital Politically*. Anti/Theses/AK Press.

Dyer-Witheford, N. 1999. *Cyber-Marx: Cycles and Circuits of Struggle in High Technology Capitalism*. University of Illinois Press.

Guattari, F. 1996. *Regimes, Pathways, Subjects*. In *The Guattari Reader*. Ed. G. Genosko. Blackwell Publishers Ltd.

Guattari, F. 2000. *The Three Ecologies*. London: Athlone Press.

Marx, K. 1993. *Grundrisse: Foundations of the*

Critique of Political Economy (Rough Draft). Penguin Books.

Hardt, M.; Negri, A. 2000. *Empire*. Cambridge: Harvard University Press.

Hardt, M.; Negri, A. 2005. *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. New York: Penguin Books.

Rubavičius, V. 2010. *Postmodernus kapitalizmas*. Kaunas: Kitos knygos.

Virno, P. 2004. *A Grammar of the Multitude*. New York, Semiotext[e]. Žukauskaitė, A. 2011. *Gilles'io Deleuze'o ir Félixo Guattari filosofija: daugialypumo logika*. Vilnius: Baltos lankos.

Berardi-Bifo, F. *Cognitarian Subjectivation*.

E-Flux [žiūrėta 2015 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.e-flux.com/journal/view/183>

Deleuze, G. Prierašas apie kontrolės visuomenę. *Anarchija.lt* [žiūrėta 2015 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.anarchija.lt/teorija/26374->

[gilles-deleuze-prierasas-apie-kontroles-visuomene.html](http://www.gilles-deleuze-prierasas-apie-kontroles-visuomene.html)

The Edu-Factory Manifesto. *Edu-Factory* [žiūrėta 2015 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.edu-factory.org/wp/about/>

GENERAL INTELLECT AND RESISTANCE TO CAPITAL IN AN EPOCH OF SOCIALIZED WORK

Kasparas Pocius

Abstract. This article discusses the influence of Marx's labour theory for contemporary social thought. While his conceptions of machine work, formal and real subsumption influenced the mainstream of class struggle in the 20th century, his theoretical framework was recently refreshed both by poststructuralist and Italian autonomist authors, who discuss Marxian conception of general intellect. It is difficult to argue about general intellect and its liberation from capitalist relations while having in mind the condition of contemporary labour power in the contemporary stage of capitalist production, which autonomists define as social factory and which is based on immaterial labour and precarity. However, an alliance between the living labour (or multitude) and technologies which embody the power of capital must be based on the will of this labour power (or forces) to get rid of capitalist relations. General intellect itself can be created only along with the strategies of resistance against exploitation.

Finally, the perspective of general intellect allows to argue about building communist society within the capitalist empire and to change the dialectical Marxist revolutionary paradigm with the non-dialectical paradigm of liberation and heterogenization of social forces. However, is only possible to do it by gradually removing the chains of capitalist relations and developing mutual relationship of free singularities. Therefore it is worthwhile to argue about the individual and collective singularities, their environment and the new subjectivities that they would create.

Keywords: formal subsumption, real subsumption, multitude, social factory, subjectivity

Įteikta 2015 m. kovo 20 d.